

Teoretyczne podstawy informatyki

<http://hibiscus.if.uj.edu.pl/~erichter/Dydaktyka2008/TPI-2008>

Zakres tematyczny

---

1. Co to jest informacja?
2. Algorytmy i struktury danych, poprawność algorytmu
3. Złożoność obliczeniowa cz. I
4. Rekursja, indukcja, iteracja, teoria prawdopodobieństwa
5. Modele danych: drzewa, listy, zbiory, relacje, grafy
6. Złożoność obliczeniowa, cz. II
7. Wzorce, automaty, wyrażenia regularne i gramatyki
8. Języki formalne, problemy NP-zupełne

Literatura

1. H. Abelson, et al., *Struktura i interpretacja programów komputerowych*
2. [A. V. Aho, J. D. Ullman, *Wykłady z informatyki z przykładami w języku C*](#)
3. T. H. Cormen, Ch. F. Leiserson, R. L. Rivest, *Wprowadzenie do algorytmów*
4. [A. Drozdek, D. L. Simon, *Struktury danych w języku C*](#)
5. D. Harel, *Rzecz o istocie informatyki*
6. [J.E. Hopcroft, J. Ullman, *Wprowadzenie do teorii automatów, języków i obliczeń*](#)
7. S. Kowalski, A. W. Mostowski, *Teoria automatów i lingwistyka matematyczna*
8. Ch. H. Papadimitriou, *Złożoność obliczeniowa*
9. W. Sikorski, *Wykłady z podstaw informatyki*
10. W. M. Turski, *Propedeutyka Informatyki*
11. N. Wirth, *Algorytmy i struktury danych = programy*

Zaliczenie przedmiotu

- zaliczenie ćwiczeń z zadań rachunkowych
- egzamin pisemny: podany obowiązujący zestaw zagadnień z wykładu

Informatyka

Mimo że informatyka jest stosunkowo nową dziedziną nauki, już wpływa na niemal wszystkie aspekty działalności człowieka.

- Jej wpływ na funkcjonowanie społeczeństw jest widoczny w rozpowszechnianiu się komputerów, systemów informatycznych, edytorów tekstu, arkuszy kalkulacyjnych itd...
- Ważną cechą informatyki jest ułatwianie samego programowania i czynienie programowania bardziej niezawodnym

Informatyka: mechanizacja abstrakcji

Zasadniczo jednak **informatyka jest**

- *nauką o abstrakcji* , czyli nauką o tworzeniu właściwego modelu reprezentującego problem i wynajdowaniu odpowiedniej techniki mechanicznego jego rozwiązywania
- Informatycy tworzą abstrakcje rzeczywistych problemów w formach które mogą być rozumiane i przetwarzane w pamięci komputera

Abstrakcja

oznaczać będzie pewne uproszczenie, zastąpienie skomplikowanych i szczegółowych okoliczności występujących w świecie rzeczywistym zrozumiałym modelem umożliwiającym rozwiązanie naszego problemu. Oznacza to że *abstrahujemy od szczegółów* które nie mają wpływu lub mają minimalny wpływ na rozwiązanie problemu. Opracowanie odpowiedniego modelu ułatwia zajęcie się istotą problemu.

Informatyka: mechanizacja abstrakcji

W ramach tego wykładu omówimy

- **modele danych:** abstrakcje wykorzystywane do opisywania problemów
- **struktury danych:** konstrukcje języka programowania wykorzystywane do reprezentowania modeli danych. Przykładowo język C udostępnia wbudowane abstrakcje takie jak struktury czy wskaźniki, które umożliwiają reprezentowanie skomplikowanych abstrakcji takich jak grafy
- **algorytmy:** techniki wykorzystywane do otrzymywania rozwiązań na podstawie operacji wykonywanych na danych reprezentowanych przez abstrakcje modelu danych, struktury danych lub na inne sposoby

Trochę historii .....

Gdzieś między 400 a 300 rokiem p.n.e wielki grecki matematyk **Euklides** **wynalazł algorytm znajdowania największego wspólnego dzielnika** (nwd) dwóch dodatnich liczb całkowitych. Szczegóły algorytmu są nieistotne... algorytm Euklidesa uważa się za pierwszy kiedykolwiek wymyślony niebanalny algorytm.

Słowo algorytm wywodzi się od nazwiska perskiego matematyka Muhammeda Alchwarizmi (łac.. Algorismus), który żył w IX wieku p.n.e i któremu przypisuje się podanie reguł dodawania, odejmowania, mnożenia i dzielenia zwykłych liczb dziesiętnych.

Jedną z najwcześniejszych maszyn wykonujących proces sterowany czymś co można nazwać algorytmem jest **krosno tkackie** wynalezione w 1801 roku przez Josepha Jacquarda. Tkany wzór określały karty z otworami wydziurkowanymi w różnych miejscach. Te otwory, które wyczuwał specjalny mechanizm, sterowały wyborem nitek i innymi czynnościami maszyny.

Maszyna Babbage

Jedną z najważniejszych i najbardziej barwnych postaci w historii informatyki był Charles Babbage. Ten angielski matematyk, częściowo zbudowawszy w roku 1833 urządzenie zwane maszyną różnicową, służące do obliczania pewnych wzorów matematycznych, obmyślił i zrobił plany godnej uwagi maszyny zwanej **maszyną analityczną**

- **maszyna różnicowa** $\Rightarrow$ realizowała konkretne zadanie
- **maszyna analityczna** $\Rightarrow$ realizowała konkretny algorytm czyli program zakodowany w postaci otworów wydziurkowanych na kartach

Maszyny Babbage były w swej naturze mechaniczne, oparte raczej na dźwigniach, trybach i przekładniach, a nie na elektronice i krzemie

- **Koncepcje zawarte w projekcie maszyny analitycznej Babbage'a tworzą podstawę wewnętrznej struktury i zasad działania dzisiejszych komputerów**

Algorytmika i komputery

- **Połowa lat trzydziestych** to niektóre z najbardziej fundamentalnych prac nad teorią algorytmów, uzmysławiających możliwości i ograniczenia algorytmów wykonywanych przez maszyny
  - **Kluczowe postacie to:** Alan Turing (Anglik), Kurt Goedel (Niemiec), Andriej A. Markow (Rosjanin), Alonzo Church, Emil Post i Stephen Kleene (Amerykanie)
  - **Lata pięćdziesiąte i sześćdziesiąte** to szybkie postępy w budowie komputerów: era badań jądrowych i kosmicznych, postępy w dziedzinie łączności wspieranej przez komputery (filtrowanie i analiza); gospodarka, bankowość, itd.
- **Uznanie informatyki za niezależną dyscyplinę akademicką** nastąpiło w połowie lat sześćdziesiątych

Komputery i bity

- Każdy komputer może wykonywać bezpośrednio jedynie niewielką ilość skrajnie prostych operacji, takich jak przerzucenie, wyzerowanie lub sprawdzenie bitu (wartość bitu określa zazwyczaj pewna cecha elektroniczna, taka jak to czy w pewnym punkcie znajduje się ładunek dodatni czy ujemny).
  - Różne komputery różnią się między sobą wielkością (tj. liczbą dostępnych bitów), rodzajami operacji elementarnych które mogą wykonać, szybkością z którą te operacje są wykonywane, fizycznym nośnikiem realizującym bity oraz wewnętrzną organizacją i, bardzo znacznie środowiskiem zewnętrznym.
- **W jaki sposób proste operacje na bitach realizują tak niezwykle funkcje które może spełniać komputer:**
- proces
  - algorytm, który tym procesem kieruje

Informacja i zasady jej zapisu

---

1. Czym jest informacja?
2. Systemy zapisu liczb
  - System dwójkowy
  - System szesnastkowy
  - Bajty
3. Znaki i teksty
4. Wielkości liczbowe
5. Obrazy i dźwięki
6. Kompresja i szyfrowanie

Czym jest informacja?

Istnieje kilka różnych definicji pojęcia informacja

(encyklopedia PWN)

- konstatacja stanu rzeczy, wiadomość
- obiekt abstrakcyjny który w sposób zakodowany może być przesyłany, przetwarzany i używany do sterowania
- powiadamianie społeczeństwa lub określonych zbiorowości w sposób zobiektywizowany, systematyczny i konkretny za pomocą środków masowego przekazu

Nas interesuje ta druga definicja

- Informacją zajmuje się nauka zwana Teorią Informacji
Dotyczy ona przekazywania wiadomości ze źródła wiadomości do ich przeznaczenia - odbiorcy
- Informację możemy mierzyć ilościowo i jakościowo

Co przekazuje informację?

Informację przekazuje możliwość porównania dwóch stanów

- Przykład
Dzwonek dzwonka informuje nas że ktoś nacisnął przycisk, kiedy przycisk się zatnie i dzwonek dalej dzwoni już nie informuje nas o niczym, gdy przestanie dzwonić a my porównamy dwie sytuacje uzyskamy informację że usterka została usunięta
- Dygresja
Brak zmian to brak informacji: niezmienny sygnał nosi nazwę szumu
Nie można go jednak ignorować, gdyż często zakłóca przekaz właściwej informacji

Jednostka informacji: bit

Podstawową jednostką informacji jest bit

- Bit jest to **podstawowa elementarna jednostka informacji** wystarczająca do zakomunikowania jednego z co najwyżej dwóch jednakowo prawdopodobnych zdarzeń.
- Bit stanowi podstawę zapisu informacji w różnych typach pamięci komputera.
Wszystkie inne jednostki stanowią różną wielokrotność bitów.
- **Symbolicznie wartość bitu oznacza się jako „0” lub „1”**
Jest to oznaczenie stosowane w matematyce oraz przy opisie informacji przechowywanej w pamięci komputera i opisie sposobów kodowania informacji.

Systemy zapisu liczb

Na ogół operujemy systemami pozycyjnymi, np. rzymski, dziesiętny.

- **System pozycyjny** tzn. że wartość zapisywanego znaku zależy od jego miejsca, położenia
  - ★ „rzymski” = system pozycyjny sekwencyjny
  - ★ „dziesiętny” = system pozycyjny wagowy

$$L = \sum_{i=m}^n a_i N^i$$

gdzie: $m, n \in \mathbb{C}$

$$m \geq 0, n \geq 0, m \leq n, N \leq 2, a \in \{0, \dots, N-1\}$$

N nazywamy podstawą systemu, zaś a jest elementem zbioru cyfr dostępnych w danym systemie

- **W systemie dziesiętnym:** $N = 10, a \in \{0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9\}$

System dwójkowy

System dwójkowy jest naturalnym systemem informatyki

Jak zapisujemy informację?

- Za pomocą zjawisk elektrycznych, magnetycznych, świetlnych
Zamiast skomplikowanych pomiarów które by pozwoliły zapisać 10 cyfr mamy proste i jednoznaczne kodowanie.
  - Materiał półprzewodnikowy: gdy przyłożymy napięcie w jednym kierunku przewodzi prąd (prawie idealnie), a w kierunku przeciwnym nie przewodzi prądu. Mamy więc dwa stany
  - Podobnie jest w magnetyzmie: substancje magnetyczne można namagnesować w dwóch kierunkach
- Wadę systemu dwójkowego stanowi długość liczby, np.
 $(0010001110100101)_2 = 2^{13} + 2^9 + 2^8 + 2^7 + 2^5 + 2^2 + 2^0 = (9125)_{10}$

Bajty

- Przyjęło się stosowanie **jednostki liczącej 8 bitów**, nazwanej bajtem
- Bajt to **podstawowa komputerowa jednostka informacji**
- Dzisiaj mamy kilobajty, megabajty, gigabajty, terabajty,...

Nazwa	Liczba bajtów	Potoczne rozumienie
Kilobajt	$2^{10} = 1\ 024$	10^3 (tysiąc)
Megabajt	$2^{20} = 1\ 048\ 576$	10^6 (milion)
Gigabajt	$2^{30} = 1\ 073\ 741\ 824$	10^9 (miliard)
Terabajt	$2^{40} = 11\ 099\ 511\ 627\ 776$	10^{12} (bilion)

Jeden bajt może reprezentować 256 różnych wartości, które mogą oznaczać zapisywane informacje

Kodowanie informacji

Jak to się dzieje że w pamięci komputera można przechowywać teksty, obrazy, dźwięki i liczby znacznie różniące się od zestawu 0 – 256?

➤ Dzięki kodowaniu informacji

Bez kodowania nie ma zapisu różnorodnych informacji w pamięci komputera.

Kodowanie występuje w każdym programie i na każdym poziomie.

Znaki i teksty

- Teksty składają się ze znaków
- Podstawą zapisu jest jeden bajt
- 1 bajt przyjmuje 256 różnych wartości
- Ważną cechą kodowania jest **jednoznaczność**:
przyjęcie pewnego sposobu kodowania powinno być powszechne:
ASCII: 0 – 127 standardowe, 128 – 256 zależne od kraju

Znaki specjalne	0-31
Spacja	32
Cyfry	48 – 57
Wielkie litery	65 – 90
Małe litery	97 - 122
Pozostałe kody: Kropka, przecinek, itd...	33-47, 58-64, 91-96, 123-127

Np.
Litera W: 01010111
kod binarny 87

Znaki i teksty

- W rozszerzonym kodzie ASCII znajdują się niektóre znaki matematyczne oraz znaki symulujące **elementy grafiki** na komputerach
- Przetwarzanie informacji nie oznacza samego zapisywania tekstów. Dodatkowe informacje (wyłuszczenie, różne czcionki, akapity...) też trzeba zakodować

Przykład: W kodzie ASCII znaki 0-31 nie są wykorzystane.

Jeżeli umówimy się że po jednym z tych znaków następny zmienia znaczenie, to mamy 255 dodatkowych kodów.

Kod 65 występujący po tym wybranym znaku nie oznacza litery A tylko jedną z funkcji sterujących pracą edytora.

- Dodatkowe kody pozwalają zapisać znacznie więcej informacji ale wymagają dekodowania wg. tych samych reguł z jakimi były kodowane

Wielkości liczbowe

- Liczby naturalne

Jeden bajt $\Rightarrow$ 0, 1, ..., 255

Dwa bajty $\Rightarrow$ ..., $2^{16} - 1$ (czyli około $6 \cdot 10^4$)

Cztery bajty $\Rightarrow$ ..., $2^{32} - 1$ (czyli około $4 \cdot 10^9$)

- Liczby ujemne: kodowanie w **systemie znak-moduł**

Umawiamy się że jeden bit z liczby oznacza jej znak (np. ósmy bit)

Dla jednego bajta otrzymamy liczby (-127, 127)

Ten zakres można rozszerzyć używając dwa bajty, cztery bajty, itd...

- Problem: **niejednoznaczność definicji zera**

+ 0 = 00000000

- 0 = 10000000

Liczby ujemne

➤ kodowanie w systemie *znak-moduł*

Bit	7	6	5	4	3	2	1	0
Znaczenie	znak	64	32	16	8	4	2	1

➤ kodowanie w systemie *uzupełnieniowym*

Bit	7	6	5	4	3	2	1	0
Znaczenie	128	- 64	- 32	- 16	- 8	- 4	- 2	- 1

Jeżeli kolejnym bitom przypiszemy wartości jak w tabeli to otrzymamy liczby z zakresu $(-127, 128)$.

Nie ma podwójnej reprezentacji zera ale przedział jest niesymetryczny.

Ta asymetria jest wpisana w metodę ponieważ w bajcie możemy zakodować 256 wartości, odliczając ciąg znaków oznaczających zero zostaje nam różnych 255 wartości.

Wielkości liczbowe

Liczby całkowite: kodowanie w systemie *uzupełnieniowym*

- Wszystkie otrzymane wartości są dokładne
- Istnieje górne i dolne ograniczenie zakresu wartości liczb
- Ograniczenia te zależą od tego ile bajtów przeznaczymy na liczbę oraz od systemu kodowania znaku
- Przy takim zapisie umawiamy się, że przecinek leży za prawym skrajnym znakiem

Ten system kodowania nazywamy też

➤ *systemem stałoprzecinkowym*

Otrzymujemy dla niego **zawsze dokładne wartości**

Wielkości liczbowe

Liczby rzeczywiste:

- Liczby rzeczywiste mają część całkowitą i ułamkową
- Nie można już przyjąć że przecinek leży po prawej stronie (bo wtedy byśmy mieli tylko liczby całkowite) ani że leży po lewej stronie (bo wtedy byśmy mieli tylko liczby ułamkowe)
- Niezbyt „ekonomiczne” było by używanie kodowania w systemie stałoprzecinkowym (np. przecinek rozdziela dwa bajty)

Co chcemy uzyskać?

- System kodowania dla którego błąd względny będzie tego samego rzędu dla wszystkich wartości biorących udział w obliczeniach

Wielkości liczbowe

Liczby rzeczywiste:

➤ kodowanie w systemie
*zmiennoprzecinkowym zwanym też
cecha-mantysa*

- umożliwia zapis liczb rzeczywistych z ustalonym błędem względnym
- system oparty na podziale liczby na część ułamkową zwaną mantysą oraz na wykładnik potęgi podstawy systemu zwany cechą
- opracowany na podstawie zapisu liczby w systemie pozycyjnym wagowym

Zapis zmiennoprzecinkowy

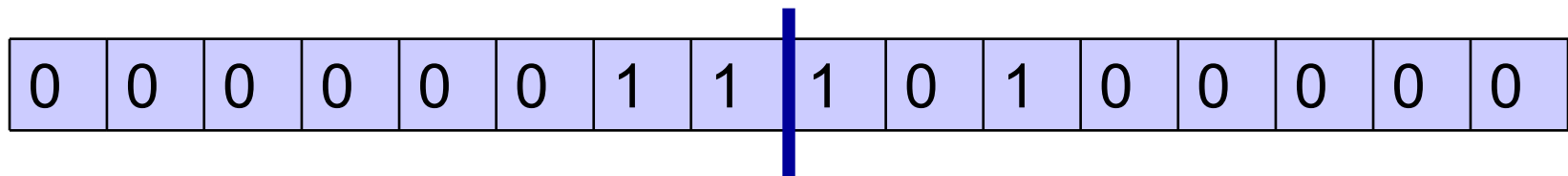
$$L = M \times N^E$$

- M - **mantysa** - liczba mniejsza od jedności
mantysa znormalizowana należy do przedziału $< 0.1; 1)$,
co oznacza że pierwszy znak po przecinku musi być różny od zera
- N - **podstawa systemu** zgodnie z zapisem pozycyjnym wagowym
- E - **cecha** - wykładnik potęgi, dzięki któremu przecinek w liczbie zostaje przesunięty tak, aby utworzyć mantysę w zgodzie z powyższą definicją
- (binarnie)

Zapis zmiennoprzecinkowy

Liczba binarna zapisana w postaci cecha-mantysa na dwóch bajtach

cecha

mantysa

W praktyce zwykle na cechę przeznaczamy jeden bajt, na mantysę minimum trzy bajty.

- Ilość bajtów przeznaczonych na **cechę** decyduje o **zakresie**
- Ilość bajtów przeznaczonych na **mantysę** decyduje o **błędzie**

Liczby ujemne w mantysie są kodowane w systemie znak-moduł, zaś dla cechy w systemie uzupełnieniowym

Standard zapisu liczb zmiennie-przecinkowych

Standard IEEE dla liczby rzeczywistej: (4 bajty)

kolejne bity (od lewej)	znaczenie
1 (jeden)	znak mantysy
2-9 (osiem)	cecha
10-33 (dwadzieścia trzy)	mantysa

Standard IEEE dla liczby podwójnej precyzji: (8 bajtów)

kolejne bity (od lewej)	znaczenie
1 (jeden)	znak mantysy
2-12 (jedenaście)	cecha
13-64 (pięćdziesiąt dwa)	mantysa

Obrazy, dźwięki, ...

Ciągi bajtów muszą przechować teksty, liczby, muzykę, animacje: wszystkie informacje zapisywane w wyniku wykonywanych działań.

Potrzebne jest zakodowanie informacji, inne niż w przypadku liczb czy też tekstów.

Kodowanie koloru

- bit = 0   biały
- bit = 1   czarny
- kolor budowany jest z kilku bitów

Kodowanie rysunku

- obraz → mapa bitowa. (plik .bmp)
- dokładne (formaty .tif, .gif)
- uproszczone (format .jpg)

Kodowanie muzyki

- mp3
- mp4 – DVD

➤ **Im większa precyzja tym większy rozmiar pliku**

Kompresja i szyfrowanie

Kompresja

Działanie mające na celu zmniejszanie objętości pliku. Przy kompresji wykorzystuje się podobieństwa i regularności występujące w plikach. Program przeprowadza analizę i wybiera fragmenty, które można zapisać w sposób zajmujący mniejszą liczbę bajtów.

- **Kompresja bezstratna:** odtworzona informacja jest identyczna z oryginałem; dekompresja jest w pełni odwracalna.
- **Kompresja stratna:** polega ona na eliminowaniu pewnych elementów oryginału, w celu lepszej efektywności kompresji. Możemy powiązać jakość ze stopniem kompresji.

Szyfrowanie

Najczęściej stosowane algorytmy oparte na wykorzystaniu liczb pierwszych. Informacja jest szyfrowana przed wysłaniem, odczytanie wymaga posiadania dekodera.